

svake naučno fundirane historiografije. Treba takođe podvući i to da su ovom knjigom umnogome prevaziđene razne slabosti kojima su opterećena dosadašnja parcijalna sagledavanja i ocjenjivanja događaja i problema iz radničkog pokreta u Vojvodini, u periodu od 1917—1921. godine.

Milenko Palić

NOVI PRILOZI POVIJESTI REVOLUCIONARNOGA OMLADINSKOG POKRETA U JUGOSLAVIJI

a) *Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945.*

Zbornik radova Naučnog skupa Bihac, 25—26. IX 1969, Bihac 1972.

U Zborniku radova *Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945.* objavljeni su referati s Naučnog skupa, koji je pod tim nazivom održan 25. i 26. rujna 1969. godine u Bihacu u organizaciji Predsjedništva Saveza omladine Jugoslavije i Muzeja Prvog zasjedanja AVNOJ-a uz suradnju znanstvenih radnika Instituta za savremenu istoriju u Beogradu i Instituta za radnički pokret u Sarajevu.

Naučnom skupu prisustvovala su šezdeset i dva znanstvena radnika, koji su, kako je rečeno u Predgovoru Zbornika, »[...] nas svojim referatima, prilogima i diskusijama upoznali sa rezultatima svojih dotadašnjih naučnih istraživanja i izučavanja tema i događaja o omladini u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945. godine«.

Radove objavljene u Zborniku možemo podijeliti na dvije grupe: 1. Radove o omladinskom pokretu u razdoblju 1936—1941. i 2. Radove iz razdoblja NOB-a i socijalističke revolucije.

Iz prve grupe imamo četiri priloga, koji su cjelovitog karaktera, tj. obuhvaćaju omladinski pokret na teritoriju cijele Jugoslavije u tom razdoblju.

Miroljub Vasić je u radu »Borba za jedinstvo omladine u Jugoslaviji od 1936. do 1941. godine« (7—27) — nakon kraćeg pregleda djelovanja SKOJ-a, kao avangarde revolucionarnog omladinskog pokreta, od njegova osnivanja do godine 1935 — prikazao borbu za stvaranje jedinstvenoga omladinskog antifašističkog fronta pod rukovodstvom SKOJ-a, za koju autor kaže »[...] da je uoči napada fašističkih sila na Jugoslaviju proces borbe za stvaranje jedinstvenog omladinskog pokreta, koji je nastavljen u toku NOR-a i revolucije, a završen tek posle njihove pobjede, dao krupne rezultate i da je omladinski pokret postao jedna od najistaknutijih tačaka demokratskog i revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji«.

Po tematici je najbliži Vasićevom radu prilog Tončija Grbelje »Napredni omladinski pokret u borbi protiv fašizacije zemlje« (39—52) u kojem je nastojao prikazati stav naprednih omladinskih organizacija i njihovu borbu protiv pokušaja režima da fašizira zemlju i približi se fašističkim silama.

Interesantni su i prilozi Dubravke Škarice »'Internacionala omladine' — centralni organ IK KIM-a o omladinskom pokretu u Jugoslaviji 1936—1941« (105—112), Milice Bodrožić »Omladinske organizacije buržoaskih partija (1936—1941)« (141—172) i Miroslava Tejchmana »Jugoslavenska napredna studentska omladina u Čehoslovačkoj (1936—1939)« (187—198), u kojem je autor slikovito prikazao

djelatnost jugoslavenskih studenata u Čehoslovačkoj, no, na žalost, zadržao se isključivo na godini 1936, tj. do odlaska veće grupe jugoslavenskih studenata u Španjolsku, kao dobrovoljaca Španjolske republikanske armije. Ta je grupa stigla u Španjolsku siječnja 1937. godine.

Od radova regionalnog karaktera iz historije revolucionarnog omladinskog pokreta prije rata u Zborniku su zastupljeni prilozi Pavela Dobrile »Povezovanje slovenske mladine v protifašistični fronti v letih 1936—1941« (29—38), dva priloga Jovana Bojovića: »O političkoj aktivnosti srednjoškolske omladine u Crnoj Gori (1935—1941)« (53—72) i »Položaj SKOJ-a u Crnoj Gori u 1936. godini« (79—89), Živana Milisavca »Omladinski kulturno-privredni pokret — pokret napredne omladine u Vojvodini« (127—140), dva priloga Hajre Kapetanovića: »Oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu (u Banjaluci, 15. septembra 1940. godine)« (73—78) i »Kurs SKOJ-a u Bugojnu 1940. godine« (173—186) i dva priloga iz historije revolucionarnog omladinskog pokreta u Srbiji: Dragomira Bulatovića »Aktivnost antifašističke omladine u Nišu (od 1936. do 1941. godine)« (91—103) i Hranislava Rakića »Antifašistička omladina južne Srbije uoči drugog svjetskog rata« (113—125). Na žalost, u Zborniku nije zastupljena ni jednim prilogom problematika revolucionarnog omladinskog pokreta prije rata u Hrvatskoj i Makedoniji.

Historijat antifašističkog omladinskog pokreta u Jugoslaviji za vrijeme rata opširnije je obrađen u Zborniku. Od cjelovitih priloga treba svakako istaknuti rad Petra Kačavende »Osnivanje USAOJ-a« (199—209) o djelovanju omladinskoga antifašističkog fronta u početku rata i njegovom konstituiranju u jedinstvenu općejugoslavensku organizaciju, što je omogućilo, kako kaže autor, da se stvore »[...] veće mogućnosti za okupljanje omladine na antifašističkoj platformi i za njeno aktiviranje u borbi protiv okupatora i za privlačenje u NOB onih snaga omladine koje su se nalazile izvan oslobodilačkog pokreta svoga naroda [...]« (208). O istoj temi govori i Branko Kovačević u prilogu »Stvaranje prvih narodnooslobodilačkih omladinskih organizacija 1941.« (243—251). Posebno je interesantan rad Ljubiše Bošnjaka »Organizaciona struktura SKOJ-a u jedinicama NOV i POJ (1941—1945)« (287—298). Ako se uzme u obzir podatak da je 70—75 posto boračkog kadra u jedinicama NOV bila omladina, jasno je kakvo je značenje imalo organiziranje te omladine. U tom radu autor je dao jasnu sliku organizacione sheme organizacije SKOJ-a u jedinicama NOV, te prema tome taj rad ima posebnu vrijednost.

Gojko Babić je u prilogu »Vaspitna funkcija SKOJ-a u NOR-u« (347—365) obradio odgovorni rad s omladinom, a posebno s članovima SKOJ-a, konstatirajući da je u NOR-u »[...] stasala ličnost skojevca koju su, pored ostalog, karakterisali: svjesnost i aktivnost u izboru i ostvarivanju ciljeva i zadataka rada i borbe, izdržljivost i istrajnost u borbi, radu i učenju, istinoljubivost i skromnost, dostojanstvenost i spremnost na žrtve za ljudske i društvene interese, primjerenost u radu, borbi, učenju i ličnom životu, iskrenost i otvorenost u razvijanju drugarskih i prijateljskih međuljudskih odnosa, aktivnost u borbi protiv eksploatacije, neravnopravnosti i nejednakosti, šovinizma i reakcionarnih ideologija, komunikativnost i usmjerenost ka saradnji« (363), a Milan Miladinović je u prilogu »Moralni lik članova SKOJ-a u revoluciji« (383—411) ukazao na neke najbitnije komponente u obradi moralnog lika članova SKOJ-a, smatrajući da je moralni lik članova SKOJ-a u revoluciji bio na visini i odgovarao »[...] opštim stremljenjima revolucionarnog pokreta u izgradnji novog čovjeka i društva [...]«, da su članovi SKOJ-a »[...] posedovali bogatstvo moralnih vrli-

na [...]«, da je moralni lik koji je »[...] pozitivno uticao na povećanje borbene i moralno-političke aktivnosti članova SKOJ-a i svih omladinaca, doprinio jačanju moralno-političkog jedinstva i predstavljao izvor moralne snage [...]« i da su članovi SKOJ-a u NOR-u »[...] ispoljili osobine: drugarstvo, humanost, heroizam, disciplinovanost, skromnost, upornost, odvažnost, spremnost na najveće podvige, radinost, aktivnost na samoobrazovanju i vaspitanju itd.« (405).

U radove cjelovitog karaktera objavljene u Zborniku možemo uvrstiti i priloge Dušana Kojića »Omladina Jugoslavije u ekspoziciji Muzeja revolucije BiH Sarajevo« (235–241) i Milana Bodiroga »Omladina Jugoslavije u NOB-i u poetskoj riječi partizanskog narodnog pjesnika« (265–272).

Ostali radovi objavljeni u Zborniku regionalnog su karaktera. Iz historije revolucionarnoga omladinskog pokreta u Hrvatskoj za vrijeme rata objavljena su svega dva priloga: Narcise Lengel-Krizman »Prilog o aktivnosti SKOJ-a i ostalih omladinskih organizacija u Zagrebu (1941–1945)« (299–307), u kojem je autorica obradila aktivnost revolucionarne omladine u okupiranom Zagrebu, konstatirajući da je, iako je povremeno dolazilo do određenih slabosti i grešaka u radu, doprinos revolucionarne omladine Zagreba u »[...] borbi za konačno oslobođenje bio znatan, jer je omladina u njoj, za sve četiri ratne godine, predstavljala jednu od glavnih borbenih snaga okupiranog Zagreba« (305) i Milana Obradovića »Omladinske partizanske čete Like u 1942. godini« (309–325) u kojem je autor obradio osnivanje omladinskih partizanskih četa, čiji su pripadnici »[...] ubrzo izrasli, zahvaljujući izuzetnoj disciplini i hrabrosti, u udarnu snagu svake jedinice, mobilizatora omladine u oslobodilačku vojsku i nosioce bratstva i jedinstva naših naroda [...]« (322).

Revolucionarni omladinski pokret u Bosni i Hercegovini za vrijeme NOR-a i socijalističke revolucije zastupljen je s dva rada Hajre Kapetanovića: »Radne jedinice u narodnooslobodilačkom ratu moćna materijalna osnova oružane borbe« (253–263) i »Prvi vojnopolitički kursevi u Podgrmeču (prvi vojni pitomci partizani)« (327–338) i Luke Božovića »Foćanska omladinska četa« (413–424). Iako prvi prilog H. Kapetanovića ostavlja prema naslovu dojam cjelovitog karaktera, autor se u prikazu nastanka i rada omladinskih radnih brigada ograničio isključivo na teritorij Bosanske krajine. Unatoč tome taj je rad prema tematici i njezinoj obradi interesantan, naročito kada se zna kakvu su ulogu odigrale omladinske radne brigade u obnovi privrede teritorija oslobođenih za vrijeme rata. U svom drugom radu H. Kapetanović obradio je ništa manje interesantnu temu o radu prvih omladinskih vojno-političkih kurseva u Podgrmeču, koji su, prema riječima autora, »[...] imali jedan od velikih značajnih uticaja na konsolidaciju naših vojnih jedinica za uspješno vođenje oružanih borbi [...]« (337). Luka Božović je u svom prilogu obradio osnivanje Foćanske omladinske čete, koje pada u vrijeme boravka Vrhovnog štaba i dijela CK KPJ u oslobođenoj Foči (od 25. siječnja do 10. svibnja 1942. godine), kada je pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba i njegovog komandanta Josipa Broza Tita »[...] organiziran politički, vojnički, kulturni, privredni i društveni život u Foči, u ovom kraju i na oslobođenoj teritoriji [...]« (414).

Historijat revolucionarnog omladinskog pokreta u Srbiji i Crnoj Gori za vrijeme rata zastupljen je sa po jednim radom Milana Borkovića »Beogradski univerzitet za vreme drugog svetskog rata (1941–1945)« (367–382) i Slavka Stanišića »Osnivanje Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Crne Gore i Boke« (273–286).

U Zborniku radova *Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945. godine* najbrojnije je zastupljen revolucionarni omladinski pokret u periodu NOR-a i socijalističke revolucije, u Makedoniji čak sa četiri priloga: Vlade Ivanovskog »Prvot kongres na Narodnoosloboditelniot mladinski sojuz na Makedonija vo razvitokot na mladinskoto dviženje« (211—223), Rastislava Terzioskog »O nekim sukobima napredne srednjoškolske omladine Makedonije sa denacionalizatorskim stremljenjima bugarskih okupatora u školama okupirane Makedonije 1941—1945« (225—228), Todora Simovskog »Učestvoto i pridonesot na makedonskata mladina od Egejska Makedonija vo borbata protiv fašizmot« (229—233) i Galene Kuculovske »Vtoriot kongres na NOMSM i negovoto značenje« (339—345).

Na kraju se može slobodno konstatirati da je Zbornik radova *Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945*, unatoč nekim nedostacima, kao što je slaba ili nikakva zastupljenost revolucionarne omladine u pojedinim pokrajinama, značajan doprinos jugoslavenskoj historiografiji kako o NOB-u i socijalističkoj revoluciji tako i o razvoju revolucionarnoga antifašističkog omladinskog pokreta i njegovih organizacija.

b) Milan Borković, SKOJ i omladinski pokret u Srbiji 1941—1945, Beograd 1970.

Ova monografija, koja je izašla u izdanju Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije, doktorska je disertacija Milana Borkovića obranjena na Filozofskom fakultetu u Prištini 15. studenog 1968. godine. Rađena na temelju dostupne arhivske građe, upotpunjene sjećanjima učesnika u navedenim događajima, monografija M. Borkovića, s obzirom na stanje u jugoslavenskoj historiografiji, zaista je pionirski pothvat. Zbog nepostojanja radova znanstvenog karaktera iz te problematike, autor se pri pisanju takvog sintetičkog rada našao pred velikom poteškoćom što ju je uspio savladati, nalazeći odgovarajući pristup toj tematici, koja u svakom slučaju predstavlja specifičnu komponentu. Ta se komponenta očituje ne samo u djelovanju organizacija revolucionarnoga omladinskog pokreta nego općenito u orijentaciji tadašnje mlade generacije i u Srbiji i u cijeloj Jugoslaviji i njezinom nesumnjivo velikom udjelu ne samo u borbi za nacionalno oslobođenje nego i u pobjedi socijalističke revolucije.

Monografija se sastoji od pet glavnih dijelova: Uvoda (15—29), tri poglavlja: »Aktivno učešće SKOJ-a u ustanku i narodnooslobodilačkom pokretu u Srbiji 1941. godine« (33—138), »Teški uslovi rada organizacija KPJ i SKOJ-a u Srbiji u periodu snažne reakcije okupatorsko-kvislinških snaga (1942—1943)« (141—270), »SKOJ u Srbiji u periodu borbe za konačno oslobođenje zemlje (1944 — maj 1945)« (273—395) i Zaključka (397—402).

U uvodnom dijelu autor je dao pregled najznačajnijih događaja u razvoju revolucionarnoga omladinskog pokreta i njegove avangarde — Saveza komunističke omladine, od razbijanja SKOJ-a 1929/30. godine do napada na Jugoslaviju i okupacije. U tom dijelu Borković je naročito istakao, kako sam naziva, novo razdoblje u historiji SKOJ-a nakon 1937. godine, kada rukovodstvo komunističke omladine, slijedeći kurs novoga rukovodstva KPJ, nastoji stvoriti jedinstvo antifašistički orijentirane omladine, bez obzira na nacionalno, vjersko ili političko opredjeljenje.

U prvoj glavi autor je slikovito opisao položaj omladine u Srbiji i njezino političko raspoloženje nakon okupacije, aktivnost SKOJ-a u pripremama za oružani ustanak i mobilizaciju omladine za oružanu borbu, stvaranje Srpskog narodno-oslobodilačkog omladinskog saveza (SNOOS-a) i ulogu SKOJ-a u osnivanju toga antifašističkog saveza.

U drugoj glavi prikazana je aktivnost SKOJ-a i njegovo sukobljavanje s poteškoćama nakon prve neprijateljske ofenzive, pomoć KPJ u konsolidaciji SKOJ-a i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji godine 1943, koje se manifestiralo osnivanjem mnogih novih vojnih jedinica, čiju je glavninu boračkog kadra sačinjavala omladina. U tome poglavlju također je obrađeno osnivanje i razvoj Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije (USAOS-a) u 1943. godini.

Treća glava obrađuje period organizacionog i brojčanog jačanja organizacije revolucionarnoga omladinskog pokreta u Srbiji i masovno stupanje omladinaca u NOV. Naročito je istaknuta uloga USAOS-a u novim uvjetima (nakon oslobođenja istočnih dijelova zemlje) i uloga organizacija revolucionarnoga omladinskog pokreta u Srbiji, a u prvom redu SKOJ-a u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje.

U Zaključku je autor uspješno sumirao sve svoje ocjene i analize o sudjelovanju i značenju organizacija revolucionarne omladine u Srbiji za vrijeme rata i o njezinoj ulozi u pretvaranju borbe za nacionalno oslobođenje u socijalističku revoluciju.

Na kraju knjige objavljen je kratak sadržaj na engleskom i ruskom jeziku, a monografija je upotpunjena Registrom ličnih imena (411–420) i Registrom geografskih imena (421–427).

c) Branko Kovačević, Omladina Jugoslavije u 1941. godini, Beograd 1973.

Monografija Branka Kovačevića, *Omladina Jugoslavije u 1941. godini*, izašla je godine 1973. u izdanju Instituta za savremenu istoriju i NIP Export-press u Beogradu. Po sadržaju je prvi složeniji prikaz djelovanja organizacija revolucionarnoga omladinskog pokreta u Jugoslaviji, a posebno njegove avangarde SKOJ-a. Sistematskim istraživanjem arhivske i memoarske građe autor je uspio analizirati nekoliko bitnih problema u razvoju i djelovanju revolucionarnoga omladinskog pokreta u Jugoslaviji u prvoj godini rata.

Monografija se sastoji od nekoliko glavnih dijelova: Uvoda, i četiri poglavlja. U uvodnom dijelu »Revolucionarni antifašistički omladinski pokret uoči rata 1941. godine« (9–35) autor je prikazao stanje u revolucionarnom omladinskom pokretu Jugoslavije od šestojanuarske diktature do napada na Jugoslaviju i kratkotrajnog aprilskog rata godine 1941.

U prvoj glavi, »Položaj jugoslavenske omladine pod okupacijom« (37–104), autor je obradio položaj jugoslavenske omladine u uvjetima okupacije i napore okupatora i kvisinga da mobiliziraju omladinu za svoje ciljeve.

U drugoj glavi, »SKOJ i omladina u pripremama oružane oslobodilačke borbe« (105–189), B. Kovačević govori o stanju u SKOJ-u nakon okupacije i o njegovoj aktivnosti u pripremama za oslobodilačku borbu. Autor je naročito uspješno analizirao uvjete u kojima se razvijala aktivnost KPJ i SKOJ-a na okupljanju

omladine u pripremama za oružanu borbu za nacionalno oslobođenje i njenom uspješnom suprotstavljanju naporima okupatora i kvislinga da na svoju stranu privuku omladinske mase.

Treće poglavlje, »Omladina u ustanku« (189—345), analizira ulogu omladine u podizanju ustanka i njezino sudjelovanje u partizanskim jedinicama. Autor dolazi do zaključka da je osnovu boračkog kadra sačinjavala omladina.

U posljednjem poglavlju, »Stvaranje jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta« (351—405), obrađeni su napori KPJ i SKOJ-a da antifašistički orijentiranu omladinu svrstaju u organizacije omladinskoga antifašističkog fronta.

Monografija je na kraju upotpunjena Registrom imena i Registrom geografskih naziva što povećava vrijednost knjige.

Na kraju se može konstatirati da su te najnovije publikacije značajan doprinos jugoslavenskoj historiografiji, posebno zato što je tematika o revolucionarnom omladinskom pokretu do sada slabo obrađivana.

Slobodan Žarić

*ZBORNİK O ZAGREBU 1941—1945, izd. Spektar,
Zagreb, 1972, str. 456.*

Nedavno izašla knjiga: *Zagreb 1941—1945* u redakciji Emila Ivanca, Narcise Lengel-Krizman i Marijana Rastića sadrži šezdeset i šest sjećanja sudionika NOP-a grada Zagreba na vrijeme okupacije, pohranjenih u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Mahom je riječ o dokumentaciji koja do sada u cijelosti nije bila objavljena i široj javnosti poznata, pa je stoga tiskana na inicijativu zagrebačkog odbora za proslavu 30-godišnjice ustanka. Knjiga sadrži samo dio prikupljenih izjava.¹ Neke od njih su već objavljene u različitim publikacijama ili su poslužile pojedinim autorima kao jedan od osnovnih izvora na što će se u prikazu upozoriti u bilješkama.

Umjesto predgovora knjiga donosi na uvodnom mjestu tekst govora dra Vladimira Bakarića, održanog u Zagrebu 26. VII 1961. na proslavi 25-godišnjice početka ustanka i revolucije naroda Hrvatske (7—14), a zatim slijede prilozi — sjećanja pojedinih autora.

Lutvo Ahmetović, Neka sjećanja iz rada u radničkom pokretu pred rat i u prvim godinama rata (15—43), opširno prikazuje svoje sudjelovanje u revolucionarnom radničkom pokretu od god. 1934. (u Sarajevu) i zatim od god. 1936. do listopada 1942. godine u Zagrebu, kada kao sekretar MK KHP za Zagreb (od siječnja 1942) odlazi na teren.² Prilog, uz autorovo sjećanje na njegov rad uoči okupacije (koji je izazvao i polemiku u dnevnoj štampi)³, donosi i sažet prikaz razvoja

¹ U IHRPH — fond memoarske građe (dalje: MG) — nalazi se oko 340 sjećanja preživjelih sudionika NOP-a Zagreba. Prema tome, u knjizi je objavljena svega 1/5 materijala. Neke naslove i podnaslove dodala je redakcija.

² IHRPH, MG, 73/I, 1. Od istog pisca v. i neobjavljenu izjavu: *Forme i stil partijskog rada u Zagrebu* (isto, 10/I, 2).

³ Svoje kritičke primjedbe na autorove ocjene o radu SBOTIČ-a u Zagrebu od god. 1937. iznio je B. Vujinović upozorivši i na neke faktografske netočnosti (*Vjesnik*, 18. XI 1972) na što je L. Ahmetović odgovorio napomenom da su to »ipak samo sjećanja« (*Vjesnik*, 26. XI 1972).